

UOT 94(479.24)

İLHAMİ ƏLİYEV
 AMEA Naxçıvan Bölməsi
 ilhamialiyev@yahoo.com.tr

NADİR ŞAHIN DİNİ SİYASƏTİNƏ OSMANLI DÖVLƏTİNİN MÜNASİBƏTİ

Məqalədə 1736-cı ilin yanvar-mart aylarında Nadir şahın Muğan qurultayında şah seçilməsindən sonra başladığı dini siyasətindən bəhs edilir. Qeyd edilir ki, bu, onun taxta çıxması ilə eyni vaxtda gündəmə gətirilmişdi. Belə ki, hələ tacqoyma ərafəsində Nadir şah Osmanlı dövləti ilə razılığa gələrkən məzhəbçiliyin aradan qaldırılması məsələsini irəli sürmüş və onu şah seçən ətrafına qəbul etdirmişdir. Daxildə qəbul etdirilsə də, bunu qonşu Osmanlı dövləti ilə həll etmək ilk baxışdan mümkün sayılmayacaq bir iş idi. Yəni qurultayda Nadirin ətrafına toplaşmış yüksək vəzifəli hakimiyyət dairələri bu məsələni qəbul etdilər. Təkcə mollabaşı Mirzə Əbülhəsən buna etiraz etmədir. Lakin onu tezliklə ölümə aparan bu fikirlər heç nəyi dəyişdirə bilməmişdi.

Qeyd edilir ki, məzhəbçiliyin aradan qaldırılması məsələsi ilə bağlı Nadir şahın əsas məqsədi o zaman türk dünyasının aparıcı dövlətlərindən olan Osmanlı imperiyası ilə məzhəbçilik müharibələrinə son qoymaq, türk xalqları arasında milli və dini daxili birlik yaratmaq olmuşdur.

Bu məsələdə razılığa gəlməyi İslam dininin qanunlarına zidd olduğunu əsas gətirən Osmanlı tərəfi əslində bu anlaşmanı bilərəkdən pozurdu. Belə bir addım sultan sarayının siyasi manevri idi. Yəni Osmanlı dövlətinin yeri gələndə onun işinə yarayan məzhəb ayrı-seçkiliyini aradan qaldırmağı İslam dinin qanunlarına zidd sayması elə bu dinin qanunları baxımından düzgün deyildi. Bu sultan sarayına istənilən vaxt Əfşarlar dövlətini daxildən çalxalamaq üçün orada yaşayan sünni məzhəbi tərəfdarlarından istifadə etmək üçün lazım idi. Sonda göstərilmişdir ki, Nadir şahın Türk-İslam dünyası üçün həyata keçirmək istədiyi dini siyasətinə Osmanlı dövləti dini baxımdan deyil, dövlətçilik maraqları baxımından yanaşmış, bu işə hər iki türk dövlətinin güclərini parçalamış, tez bir zamanda Əfşarlar dövlətinin süqutuna, Osmanlı dövlətinin isə öz əvvəlki qüdrətini getdikcə itirməsinə gətirib çıxarmışdır.

Açar sözlər: Nadir şah, Osmanlı dövləti, məzhəbçilik, din, siyasət, milli birlik

Giriş. 1736-cı ilin yanvar-mart aylarında Nadir şahın Muğanda keçirdiyi tacqoyma mərasimi tarixə bir neçə yeniliyin yazılması ilə düşmüşdür. Bunlardan Səfəvilər dövlətinə son qoyulması, Əfşarlar sülaləsinin hakimiyyətə gətirilməsi, Nadirin dini siyasətdə dəyişiklik etmək istəyi və s. baş verənlər yeni siyasi mənzerənin yaranmasına rəvac vermişdir.

Sonuncu qeyd etdiyimiz məsələ də Nadirin taxta çıxması ilə eyni vaxtda gündəmə gətirilmişdi. Belə ki, zahirdə özünün şah seçilməsini istəməyən Nadir xan, əslində bir neçə şərtini ətrafındakılara qəbul etdirdikdən sonra tacqoymanı həyata keçirmişdir. Onun qəbul etdirdiyi hakimiyyətinin irsən keçməsi, Səfəvi

Məqalə tarixçəsi:

Göndərilib: 23.05.2019, qəbul edilib: 01.06.2019

xanadanından heç kimə etibar edilməməsi və məzhəbçiliyin aradan qaldırılması [5, s. 82] şərtlərinin ikisinin yerinə yetirilməsi öz-üzündə ləhbü idi. Yəni monarxiya dövlətində onsuz da hakimiyyət irsi keçirdi, devrilmis Səfəvi xanadanına mənsub heç kəs şübhəsiz ki, Əfşarların hakimiyyəti zamanı üstün tutula bilməzdi. Amma üçüncü şərt sünni və şiə məzhəbləri arasındakı münasibətlərdə dəyişiklik etmək məsələsi tamamilə yeni bir ideyanın gerçəkləşdirilməsi idi. Bu həm də çətin həll edilə bil məsələ idi. Daxildə qəbul edilirdisə, bunu qonşu Osmanlı dövləti ilə həll etmək ilk baxışdan mümkün sayılmayacaq bir iş idi. Yəni qurultayda Nadirin ətrafına toplaşmış yüksək vəzifəli hakimiyyət dairələri digər iki şərt kimi bu məzhəb məsələsinə də qəbul etdilər. Təkcə molla başı Mirzə Əbülhəsən buna etiraz etmiş, bildirmişdi ki, məzhəb məsələlərində şübhəli görünən iddiaları qəbul edilə bilməz və onlar möminlərin etirazı ilə qarşılaşa bilərlər [5, s. 302]. Lakin onu tezliklə ölmə aparən bu fikirlər heç nəyi dəyişə bilməmişdi.

Nadirin məzhəbçilik məsələsinə tədqiqatçılarının münasibəti. Qeyd etmək lazımdır ki, Nadirin məzhəbçiliyin aradan qaldırılması məsələsi ilə bağlı fikrinə tədqiqatçıların münasibəti birmənalı olmamışdır. Bəzi müəlliflər qeyd etmişdir ki, Nadir şiəliyin sünniliklə əvəz edilməsi şərtini irəli sürmüşdür [3, s. 171; 5, s. 304]. Məsələn, L.Lokart göstərmişdir ki, Nadirin bununla bağlı iddiası belə olmuşdur ki, əgər xalq bizim hakimiyyət sürməyimizi istəyirsə, adlı-sanlı əscadlarımızın və peyğəmbərimizin böyük ailəsinin inamına zidd olan bu təlimdən imtina etməli və sünni məzhəbinin ardınca getməlidir. Belə ki, peyğəmbərin nəslindən olan İmam Cəfər Sadiqin etiqadı xalqın əsi dindir. Onlar onun həmin cərəyanın başçısı etməlidirlər [3, s. 171]. Müəllifin fikirləri bir-birilə ziddiyyət təşkil edir. Yəni əgər Nadir sünniliyi qəbul etməyi və həm də İmam Cəfər Sadiqin Cəfərlik təriqətini seçməsinə istəyirdisə, bu mümkün deyildi. Çünki Cəfərlik şiə məzhəbinin ən böyük təriqətlərindəndir. Əslində isə bu məsələ ilə bağlı Nadirin fikirləri belə olmuşdur: “Şiə məzhəbi ilə yanaşı sünni məzhəbinə də hörmət olunsun, bundan sonra Ömərə, Osmana lənət oxunmasın. Çünki bizim dinimiz birdir. Bu məzhəbçiliyi ortaya atanlar osmanlılara bizim aramıza nifaq toxunuşu spiblər. Bundan sonra bütün bunlara son qoyulacaq, bizimlə osmanlılar arasında ixtilaf və müharibələr olmayacaqdır”. Sonda onu da bildirmişdir ki, amma İmam Cəfər Sadiqin yolunu xalq tərk etməməlidir [2, s. 213]. Əslində Nadirin məqsədi şiəliyi son qoymaq olmamış, onun İslam qanunları baxımından daha dəqiq Cəfəri təriqətini sünni məzhəbinin əsas 4 qolu olan Hənəfi, Maliki, Şafii və Hənbəli təriqətləri ilə birlikdə osmanlılar tərəfindən qəbul edilməsi olmuşdur. Bununla Nadir o zaman türk dövlətinin aparıcı dövlətlərindən olan və xilafətin mərkəzi sayılan Osmanlı imperiyası ilə məzhəbçilik müharibələrinə son qoymaq, türk xalqları arasında milli və dini daxili birlik yaratmaq istəmişdi.

Nadir şahın sülh müqaviləsi şərtləri. Elə bu məqsədlə də hələ tacqoyma mərasimi ərəfəsində Nadir Osmanlı dövləti ilə sülh müzakirələrini aparmasını da davam etdirdi. Bu müqaviləyə Nadir böyük əhəmiyyət verirdi. Onun bağlanması ilə o, bir tərəfdən ölkənin qərbində və Cənubi Qafqazda əldə etdiklərini rəsmiləşdirməyə çalışır, digər tərəfdən də Osmanlı sarayı ilə daha yaxın münasibətlər qurmaq istəyirdi. Muğan qurultayının iştirakçıları qarşısında sünni məzhəbinə qarşı münasibətin dəyişdirilməsi tələbinin irəli sürülməsi Osmanlı dövləti və bütünlükdə müsəlman ələmi ilə daha isti münasibətlərin qurulmasına imkan verə bildirdi [2, s. 308]. Qurultayda Osmanlı dövləti ilə

müəyyən edilmiş şərtlər daxilində sülh imzalanması qərarı qəbul edildikdən sonra həmin toplantıda iştirak edən Osmanlı nümayəndəsi Gənc Əli Paşa ilə Nadirin yeni təyin etdiyi Əbdülbəqi xan 1736-cı il mart ayının əvvəlində sultan sarayına yola salındı. O, Osmanlı sarayına Nadir şahın beş şərtini çatdırmalı idi. M.H.Quddusi yazır ki, şah Osmanlı dövlətindən beş məsələni tələb etdi:

1. Bizim xalqımız köhnə əqidəsini buraxıb haqq olan Cəfəri məzhəbinə qəbul edib. Osmanlı qaziləri, alimlər və əfəndilər onu beşinci məzhəb hesab etsinlər (yəni sünni məzhəbinin beşinci qolu olaraq qəbul etsinlər);
2. Kəbədə Məscidül-Həram 4 böyük şəxsiyyətə - 4 məzhəb rəhbərinə mənsubdur. Bu məzhəbin rəhbərləri Şafii rükündə onlara şərih olublar. Onlar da ayrılıqda Cəfəri (şiə) əqidəsi ilə namaz qılınlar (yəni, Kəbədə İslamın sünni məzhəbinin dönd məhrəbi olduğu üçün təklif olunurdu ki, İmam Cəfər tərəfdarları üçün də beşinci məhrab yaradılsın və Cəfəri Həvacımları da Məscidül-Həramda namaz qıla bilsinlər [bax 5, s. 309]);
3. Hər iki bizim tərəfdən Məkkəyə əmirhac (zavvarlar üçün Həcc karvanlarının başçısı) təyin olunanlara da Misir və Şam əmirhacları kimi ehtiram edilib məqsədə çatmalarına Osmanlı dövlətində də şərait yaradılsın ki, bizim hacılar rahat Kəbə ziyarətinə getsinlər;
4. Hər iki tərəfin əsirləri qeyd-şərsiz buraxılsın;
5. Hər iki dövlətin digər dövlətin paytaxtında nümayəndə heyəti (vəkilliyi) təsis edilsin [2, s. 219; 5, s. 309].

Əbdülbəqi xan təklif edilən bu müqavilə layihəsinin müzakirəsi ilə bərabər, Osmanlı sultanına Nadirin taxta çıxması xəbərini və müqavilə imzalamağa səlahiyyətli olduğunu da çatdırmalı idi. Bu səfərdə onun Mirzə Əbulqasim Kaşani və yeni baş molla olan Əli Əkbərin də daxil olduğu, bir necə nəfərdən ibarət nümayəndə heyəti müşayiət edirdi. Heyətin tərkibində din xadiminin olması Cəfəri təriqəti ilə əlaqədar yaranə biləcək suallara cavab verilməsi ilə bağlı idi [11, s. 118].

Osmanlı dövlətində bu məsələ ilə bağlı müzakirələr. 1736-cı ilin əvvəlində İstanbula çatan nümayəndə heyətini sultan sarayı qəbul etdi. Birinci görüşdə Nadir şahın sultana, sədrəzəmə və müftiyə məktubları oxundu. Hər iki tərəfin nümayəndələri şahın irəli sürdüyü təklifləri geniş şəkildə müzakirə etdilər [8, s. 84-85]. Müzakirənin nəticələrinə görə, Osmanlı tərəfi dinlə əlaqədar Nadirin təkliflərini, yəni Cəfəriyyəni sünni məzhəbinin beşinci qolu olaraq tanıması və Kəbədə beşinci məhrəbin yaradılmasını qəbul etməkdən boyun qaçırıldı [8, 182-183]. Yəni Osmanlı tərəfi aşağıdakı bəndlərlə razılığa gəldi:

- a) Əfşarlar dövləti ərazisindən gələcək əmirhac Şam yolu ilə deyil, Nəcəf yolu ilə getsin;
- b) Cəfəriyyəni sünni məzhəbinin beşinci qolu olaraq qəbul edilməsinin mümkünəz olması səbəbilə “o öz məzhəblərini, biza zərəri yoxdur” kimi təmsil edilsin. Amma Kəbədə beşinci məhrəb məsələsi qəbul edilməyərək bu məsələ ilə bağlı Osmanlı nümayəndəsinin şah sarayına gətməsi uyğun görüldün;
- c) Üç əldən bir dəyişmək şərti ilə hər iki dövlətin paytaxtında “mır ələm” rütbəsi ilə bir konsul təyin edilsin;
- d) Əsirlər sərbəst buraxılsın, bundan sonra əsirlər alınmış-satılmasın, Vətəninə dönmək istəyənlərə sərbəhdə mane olumasın;

e) İki dövlət arasında sərhəd məsələsi Sultan IV Murad zamanındakı Səfəvi xanədanı ilə bağlanan müqavilə əsasında qurulsun və s. [8, s. 85; 10, s. 62].

Göründüyü kimi, Nadir şahın məzhəb və Kəbədə məhrab məsələsi ilə bağlı təklifləri qəbul edilmədi. Lakin bu iki maddə ilə bağlı tərəflərdən heç biri güzəştə getmək istəmədiyindən qərara alındı ki, yalnız üç maddəni əhatə edən müqavilə tərtib edilsin və bu barədə şahla xəbər çatdırmaq üçün elçi göndərsin. Əbdülbaqi xan şahın qəbul edəcəyi təqdirdə müqaviləni belə ixtisar edilmiş şəkildə tanımaqla razılaşdı. Tərəflər arasında 1736-cı il sentyabrın 28-də Nadirin Osmanlı dövləti tərəfindən rəsmən şah kimi tanınması, onun təklif etdiyi üç maddənin qəbul edilməsi və iki dövlət arasında sərhədlərin 1639-cu ildə bağlanmış Qəsri-Şirin sülhü ilə müəyyən edilmiş hüdudlarla olması bəndləri ilə müqavilə imzalandı [2, s. 260-261; 5, s. 315].

Osmanlı tərəfi Nadir şahın məzhəb məsələsinə dair əsas iki təklifinin qəbul edilməsinə görə, öz nümayəndələrinin onun qəbuluna göndərdi. 1736-cı il noyabrın 23-də Osmanlı nümayəndə heyəti Mustafa bəy, Məsihzadə Abdulla Əfəndi və Ədirnə qazısı İstanbula İsfahana yola düşdü [3, s. 183].

Osmanlı nümayəndə heyəti Nadir şahın görüşündə. 1738-ci ilin mayında Osmanlı nümayəndə heyəti Nadir şahın görüşündə oldu. Mustafa paşa Osmanlı sarayının qiymətli hədiyyələrini təqdim etməklə bərabər, yazılı və şifahi mülhizələrinə də Nadir şahla təqdim etdi. Osmanlı sultanı məktubunda Cəfərililiyin tanınması və onunla bağlı Kəbədə 5-ci məhrabin acılması, yəni artıq formalaşmış olan 4 rükna dəyişiklik edilməsinin fayda verməyəcəyindən təəssüfləndiyini bildirirdi. Əfşarlar dövləti ərazisindən gələcək zəvvar karvanları ilə bağlı Osmanlı sultanı xahiş edirdi ki, Məkkəyə doğru hərəkət zamanı Şam marşrutunun əvəzinə Nəcəf marşrutu seçilsin. Bildirilirdi ki, Şam marşrutu hərəkət üçün müəyyən çətinliklər yarada bilər. Nəcəf marşrutunun rahatlığını və əmin-amanlığının olacağına isə Osmanlı sultanı təminat verirdi [5, s. 329-330; 11, s. 146].

Nadir şah İrəni zəvvarların Nəcəf yolu ilə Məkkəyə göndərilməsinə razı oldu. Bir şərtlə ki, Bağdad onların zəvvar karvanlarının mühafizəsinə və ehtiyaclarının ödənməsinə öz köməyini əsirgəməsin. Cəfəri təriqətinin tanınması və Kəbədə 5-ci məhrabin acılması Nadir şah üçün əsas əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri idi. Ona görə bu məsələlərin Osmanlı sarayı tərəfindən qəbul edilməsinə yenidən cəhd göstərdi və Luristan bəylərbəyi Əlimərdan xanı, Hərat müftisi molla Məhəmməd Möhsünü və Quruyan hakimi Oğuz Əli xanı öz elcisi kimi Osmanlı nümayəndə heyəti ilə birlikdə yenidən sultan sarayına göndərdi. Osmanlı sarayına olan xəbər münasibətini nümayiş etdirmək üçün Nadir şah Osmanlı elçilərinə isti qonaqpərvərlik göstərdi, nümayəndə heyətinin üzvlərinə bahalı hədiyyələr bağışladı və onları ehtiramla yola saldı [5, s. 329-330]. Şah Mustafa paşa ilə sonuncu görüşü zamanı tapşırıd ki, sultana Hindistan səfərindən qayıdandan sonra bu məsələnin cavabını almaq istədiyini çatdırсын [3, s. 208].

Hindistan səfərindən sonra Nadir şahın elçiləri yenidən sultan sarayında. Bu görüşdən sonra, yəni ələ həmin vaxt – 1738-ci ilin mayın sonlarına yaxın Nadir şah Hindistan yürüşünə çıxdı. Qalibyyətlə apardıqı bu hücumda Dehlini tutduqdan sonra 1739-cu il aprel ayının əvvəllərində Moğol hökmdarı Məhəmməd şah onunla sülh müqaviləsi imzalaması oldu [6, s. 15-17]. 57 gün Hindistanda qaldıqdan sonra həmin ilin mayında Dehliyə çıxan Nadir şah 1740-cı ilin mayında Nadirabadə çatdı. Hindistan səfərindən qayıtdıqdan sonra

şah 1736-cı il müzakirələrindən qalan iki məsələ ilə bağlı Əlimərdan xanı yenidən İstanbula göndərdi. Lakin Əlimərdan xanın yolda iken Sivasda vəfat etməsi xəbərini eşitdiyi üçün onun yerinə Hacı xan təyin edərək yola saldı. Hacı xan 10 fil, çoxlu qiymətli cəvahirat və geniş tərkibli nümayəndə heyətilə Osmanlı sarayına gəldi. Nadir şah belə bir heyətə Osmanlı paytaxtına göndərməklə öz qüdrətini – yəni 1736-cı ildən bəri çıxması olduqı Əfqanıstan, Hindistan və Türkiyədən səfərlərindən qələbə ilə döndüyünü sultana göstərmək istəyirdi. Təkcə Hindistan səfəri ilə Şərqi və qədim ölkəsinin əfsanəvi zənginliklərinə sahib olduğunu, şərqdən və cənub-şərqdən gələ biləcək hücumlarını qarşısını aldığı nümayiş etdirirdi [8, s. 90-91]. 1741-ci il aprel ayının əvvəllərində Hacı xan sultan sarayında təntənəli şəkildə qəbul edildi. Gətirdiyi qiymətli hədiyyələri təqdim etdikdən sonra Hacı xan şahın məktubunu Osmanlı padşahına verdi. Əvvəlki müqavilədən qalan 5 şərtin ikisini – Cəfərililiyin sünni məzhəbinin beşinci qolu olaraq qəbul edilməsi və Kəbədə bunun üçün beşinci rükunün yaradılması məsələləri yenidən gündəmə gətirildi. Lakin yəne də Osmanlı tərəfi bu iki maddənin şəriət qanunlarına uyğun gəlmədiyini əsas gətirərək razılıq vermedi və məktubdan Nadirin sülh, yoxsa müharibə istədiyi tamamilə aydın olmadığından öz elçi heyətini qiymətli hədiyyələrlə Nadir şahın yanına göndərdi [10, s. 104-106; 3, s. 372-373].

Müni Mustafa və Nəzif Mustafa əfəndilərin rəhbərlik etdiyi Osmanlı nümayəndə heyəti 1742-ci ilin yanvar ayında, Dərbənd yaxınlığında, Nadir şahın qəbulunda oldu. Şahla təqdim etdikləri sultan I Mahmudun məktubundan iki maddənin nə üçün qəbul edilmədiyi üzrlü səbəblərlə aydın oldu. Göstərilən səbəblərə baxmayaraq, şah əvvəlki fikrində qalaraq beş maddənin hamısının sultan sarayı tərəfindən tanınmadığı təqdirdə sülh şərtlərini pozacağını bildirdi [8, s. 93]. Bu zaman Nadir şah yenidən sultana məktub göndərdi. O, məktubunda bildirirdi ki, irəli sürülən təkliflər qəbul edilərsə, iki dövlət arasında birlik yarana bilər və bu təkliflərin qəbul edilməsi müsəlmanların vəziyyətinin yaxşılaşmasına xidmət edərdi. Onun fikrincə, Osmanlı sultanı islamıyyətin xəlifəsi kimi bu məsələyə diqqətlə yanaşmalı idi. Nadir şah onu da bildirdi ki, irəli sürülən şərtlər qəbul edilmədiyi təqdirdə, əvvəllər verdiyi vədlərə uyğun olaraq həmin ölkənin sərhədlərinə doğru hərəkət etməli olacaqdı [5, s. 422]. 1742-ci ilin aprelində Müni Mustafa və Nəzif Mustafa əfəndilərin gətirdiyi Nadir şahın məktubu Vəzirəzəm sarayında, böyük divanın toplantısında müzakirə edildi [10, s. 107-108].

Şahın açıq təhdidlərinə baxmayaraq, sultan sarayı öz mövqeyindən dönmədi və Osmanlı dövlətinin mövqeyini özündə əks etdirən məktubunu növbəti elçilik heyəti 1743-cü ilin əvvəlində Nadir şahla çatdırdı. Məktubda Osmanlı sarayı Cəfəri təriqəti barədə Nadir şahın təklifinin qəbul olunmasına görə üzrxahlıq edir və həmin təklifin əvəzində başqa bir təklif irəli sürürdü. Bu dəfəki cavabında da Nadir şah Osmanlı dövlətini yeni müharibəyə hazırlaşmağa çağırırdı. Cavab məktubunda bildirilirdi ki, Dağıstan yürüşü başa çatdı kimi Nadir şahın qoşunları Osmanlı sərhədinə doğru hərəkətə başlayacaqdı [5, s. 423].

Nadir şahın Osmanlı dövləti ilə müharibəyə başlaması. Tezliklə Osmanlı dövləti müharibə hazırlıqlarına başladı və Nadir şahla qarşı müharibənin şəriət qanunları ilə vacib olduğunu bildirdi. Digər tərəfdən, Osmanlı dövlətinin Nadir şahın irəli sürdüyü 5 maddədən üçünün (1736) qəbul

etməsi məsələsini ləğv etməsi şahı daha da qəzəbləndirdi və o, da bu dövlətə qarşı dini müharibə elan etdi [8, s. 94-95].

Nadir şah 1743-cü ilin fevralında böyük bir ordu ilə (375 minlik) Bağdad istiqamətində Osmanlı üzərinə hücum etdi. Şahın əmiri ilə hərbi qüvvələrin bir hissəsi Hilla, Nəcəf və Kərbala, digər bir hissəsi Basra, özünün rəhbərlik etdiyi seçmə birliklər isə Bağdad üzərinə hərəkət etdi [8, s. 97].

Əvvəlcə Ərol qalasını, avqustda isə Kərküklü tutdu. Orada Osmanlı sultanından belə məktub aldı ki, Osmanlı müftisi Sünni məzhəbi aleyhinə olan şahların öldürülməsinə və ya əsir edilməsinə şəriətə uyğun hökm verib. Bundan bərk qəzəblənən şah sultanı xalifə kimi tanımaqdan boyun qaçırdı və avqustun sonlarında Ərbili tutdu. Oradan Mosul qalası üzərinə qoşun çəkdi və sentyabrın sonlarına doğru qalanı mühasirəyə alıb fasiləsiz top atəşləriylə hücumu keçdi. Qala divarlarından bəzi yerlər dağıdılsa da və qalanı ələ keçirmək mümkün hala gəlsə də Nadir şah hücumu dayandırdı. Bu zaman şah sultanın xəbər gəldi ki, əgər o, qoşunları geri çəkərsə və əvvəllik beş təklifi üzərində təkid etməzsə sülh danışıqları barpa edilə bilər [5, s. 425-431; 6, s. 22]. Yəni də məzhəb məsələsində Osmanlı tərəfi israrlı idi. Yəni də Nadir şah öz fikrindən əl çəkməmişdi. Belə ki, o, Bağdad ətrafında mübarizə apardıqı vaxt vəli Əhməd Paşaya göndərdiyi məsajında Osmanlı sultanına müraciətə yəna bildirdi ki, qəti olaraq fikrim budur ki, İmam Cəfər də İslam peyğəmbərinin nəslindəndir. Biz sizin məzhəbin qanunlarını pozmayacağıq. Hər iki tərəf razılaşaraq bu xüsusda sülh imzalasə, müharibələrə son qoyulacaqdır [8, s. 98].

Lakin ölkə daxilində və xaricdə tərxiatçı ziddiyyətlərin baş qaldırması Nadir şahı hücumunu dayandırmğa məcbur edirdi. Belə ki, Şirvanda “Sam Mirza”, Ərzurumda “Səfi Mirza” adlı yalançı şahzadələr Osmanlı dövlətinin gizli yardımıyla qiyam qaldırdılar, Türkiəstanda qarışıqlıq baş verdi, orduda da xəstəlik yayıldı, buna görə sultanla razılaşmalı olan şah 20 oktyabr 1743-cü ildə qoşunun irəliləməsini dayandırdı, Mosuldan Kərküka, oradan da Qaratəpəyə gəldi. Burada onu Bağdad hakiminin nümayəndələri qarşıladılar. Bundan sonra Nadir şah qoşunlarını Qaratəpədə saxlayıb öz qvardiyası ilə Bağdadə getdi. Kazimeynə yollandı və orada İmam Museyi Kazımın və İmam Məhəmməd Tağının qəbirlərini ziyarət etdi. Sonra Əhməd paşanın verdiyi gəmidə Daclə çayını adlayıb Əbu Həniifənin qəbrini ziyarət etdi. 1743-cü ilin noyabrın 19-da Kərbəlayə getdi, oradakı şəhidlərin qəbirlərini ziyarət etdi. Orada arvadı Səfəvi şahı Sultan Hüseynin qızı Raziyyə bayım şəhidlərin qəbirlərinin təmiri üçün 20 min nadiri pul verdi. Sonra Nadir şah Hilla yolu ilə Nəcəfə yollandı [2, s. 218]. Qeyd edək ki, İmam Museyi Kazımın və İmam Məhəmməd Tağının ziyarətgahları Cəfərlikdə 3-cü ən müqəddəs məkən hesab edilir [12]. Əbu Həniifə isə Sünni məzhəbinin ən böyük qolu olan Hanəfi təriqətinin yaradıcısıdır. Eyni vaxtda hər iki məzhəbdən olan ayırı-ayrı rəhbərlərin qəbirlərini ziyarət etməsi həmin ərəfədə Nadir şahın İslamda birliyin yaradılmasına münasibətə göstərdiyi nümunəvi bir jest idi.

Nadir şahın Nəcəf məclisini təşkil etməsi. Nadir şah 1743-cü il noyabr ayının sonunda Nəcəfə gəldi. Burada müqəddəs yerləri ziyarət etməklə bərabər, İmam Əli türbəsinin gümbəzini qızıl lövhələrlə örtürdü və ülomaları Nəcəf məclisini təşkil etdi [5, s. 432; 8, s. 100]. 1743-cü il dekabrın 12-də Azərbaycanın, Türkiəstanın (Buxara, Balx), Xorasanın, Beynənhəreymin və b. yerlərin, o cümlədən Əhməd paşanın göndərdiyi türk-ərəb ilahiyatçısı Abdullah ibn Hüseyn əs-Süveydinin də [bax. 7, s. 72] iştirak etdiyi tanınmış din

alimlərinəndən ibarət 70 nəfərlik bir heyətlə Nəcəfədə böyük bir məzhəb məclisi quruldu. Sünni və şii məzhəbi tərəfdarları olan alimlər arasında aparılan müzakirələrdən sonra həmin alimlər xülfəfəy-rəşidinin (Əbubəkər, Ömər, Osman) xilafətini qəbul etmək, İmam Cəfər Sadiqin əqidəsinə inanmaq və hörmət etmək haqqında bir sənəd imzalayaraq möhürlədilər. Abdullah ibn Hüseyn əs-Süveydi də vasitəçi kimi sənədlərin təsdiq edilməsində iştirak etdi. Nəhayət ki, Cəfəriliyin tanınması ilə bağlı sultanın iştirakı ilə olmasa da, hər iki tərəf alimlərinin bir razılıq sənədi imzalandı [3, s. 388-389; 6, s. 22].

1744-cü ilin əvvəlində Nadir şah və Əhməd paşa Bağdad ətrafında görüşüb sülh müqaviləsini müzakirə etməyə başladılar. Razılaşmaya əsasən Nadir şah Kərkük, Ərbil, Qərnə və digər tutulmuş qalaları osmanlılara qaytardı, Bəsrənin mühasirəsini dayandırdı. İmzalanmış bu razılıq sənədi ilə bağlı mənbələrdə məlumat ələ olsa da [5, s. 433], L.Lokardin fikrincə şübhəsiz ki, bu sənəddə Nadirin dini tələbləri ilə bağlı heç bir yunlaşma yox idi [3, s. 388]. Şahın tutduğu yerləri geri qaytarmaqda güzəştə getməsinin bir səbəbi cəxədan təlib etdiyi məzhəb məsələsinin bu razılaşmada öz əksini təpməs, digər səbəbi isə Əfşarlar dövlətinin şimal və şərqində baş vermiş qiyamların aradan qaldırılması ilə bağlı vaxt qazanması idi. Lakin sultan I Mahmud şiiyəyi Osmanlı dövlətinin siyasətinə zidd sayaraq 1744-cü ilin martında bu müqaviləni təsdiq etmədi [2, s. 271]. Əslində isə Osmanlı hökmdarı Nadir şahla nömkli razılığa gəlməyə çalışır, əksinə şahın hakimiyyətinə qarşı Əfşarlar dövləti ərazisində yaşayan Sünni məzhəbli bölgələrin əhalisindən bu dövlətin zəiflədilməsi üçün istifadə edirdi. Osmanlı dövləti Nadir şahın dini siyasətinə qarşı bu mövqedən çıxış etməyə 1743-cü ilin əvvəllərində başlamışdı. Belə ki, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, həmin vaxt Şirvanda özlərini Səfəvi şahzadəsi adlandıran, əslində osmanlıların hazırladığı yalançı I, II və III “Sam Mirza”lər şahə qarşı üsyan qaldırmışlardı [6, s. 23]. Nadir şah bu üsyanları yatarsa da, 1743-cü ilin sonunda Osmanlı tərəfi Səfi Mirza adlı başqa bir yalançı “şahzadə”ni, yəni Məhəmmədəli Rəfəscəncani adlı bir nəfəri Şah Sultan Hüseynin oğlu adlandıraraq hakimiyyətinin tanılmasını və onu Nadirə qarşı mübarizəyə qoşular [10, s. 110-111; 6, s. 23]. Bundan sonra Diyarbəkır, Mosul, Van və digər bölgələrin valiləri ilə yanaşı Qars paşasına da taxtın Səfəvi iddiaçısı Səfi Mirzəyə kömək göstərmək əmrini göndərdi. Bu əmra uyğun olaraq Qars valisi Əfşarlar dövləti ilə sərhəddəki tayfa başçılarına, nüfuzlu şəxslərə Səfi Mirzənin tərəfindən çıxış etməklə bağlı üsyanə çağırın məktublar göndərdi [3, s. 410-411; 8, s. 98].

Son dövüüslərin heç nəyi dayısməməsi. Bu xəbər Nadir şahə çatdıqda o, sultanın Əhməd paşə ilə gəldiyi razılığa münasibət bildirməsini gözləyirdi. Bundan qəzəblənən şah Qars paşasına sülh müqaviləsinin müzakirə edildiyi vaxtda bu təxribatı törətdiyinə görə müharibəyə hazır olması məsajını göndərdi [2, s. 271]. Ardınca Nadir şah qoşunu ilə Naxçıvandan keçərək Göycə yayağına gəldi və sonra Arpacayın 6 fərsəngliyində olan bir ərazidə düşərgə saldı. Şah qoşunların yüklikləri və təchizatını orada qoyub 1744-cü il iyulun 30-da Qarsə yetişdi və onun əmrinə Qars qalası mühasirəyə alındı. Şah qoşunları burada Osmanlı qüvvələri ilə gərgin dövüüslərə hər dəfə qalib gəlsə də, qalınması baş tutmadı. 1744-cü il oktyabrın 9-da Nadir şah mühasirəni dayandırdı, Axalkələki və Ahısqa istiqamətində hərəkət edərək Bərdəyə gəldi [5, s. 436]. Ancaq bu ərəfədə Səfi Mirzə yaxalandı. Şah onun bir gözünə mil çəkdi-rərək Qars sərsərgəri Əhməd paşaya göndərdi. Lakin o, yolda öldü [8, s. 104].

1744-cü ilin dekabrında Nadir şah Dağıstana hücum etdi və 1745-ci ilin əvvəllərini Dağıstanda baş qaldıran qiyamtların yatırılması və bu bölgənin tam itaət altına gətirilməsi ilə məşğul oldu [6, s. 23].

1745-ci ilin əvvəllərində Osmanlı dövləti Nadir şahla müharibə üçün hazırlıq işləri apardı və böyük bir ordu təşkil etdi. 1745-ci ilin avqustunda Osmanlı ordusunun iki istiqamətdə hücum edəcəyini xəbər alan Nadir şah oğlu Nasrulla Mirzanın başçılıq etdiyi qoşunu Mosul tərəfə göndərdi, öz təbəyəndən olan hərbi qüvvələrlə isə Qarsa doğru hücum etdi. Bu istiqamətdə əvvəlcədən göndərdiyi kaşfiyyat birləşmələri Naxçıvandan keçib Qars istiqamətinə irəliləyərkən İrəvanla Qars arasında Yegon Məhəmməd paşanın qüvvələri ilə döyüşə girmiş və onları məğlub etmişdilər [5, s. 439]. 1745-ci il avqustun ortalarında, İrəvanın 6 fərsəngliyində Murad təpə adlı yerdə Nadir şahla Osmanlı qoşunları arasında gərgin bir döyüş başlandı. Ağır mübarizə şəraitində keçən döyüşün sonunda, avqust ayının 21-də 10 il qabaq osmanlılar Nadir şah tərəfindən ağır məğlubiyyətə uğradıqları bu yerdə yenidən uduzaraq, çoxlu itki verdikləri və əksər döyüş təchizatını qoyduqları döyüş meydanında Qarsa qalmasına çəkilirdilər. Bu döyüşdə osmanlılar 3 paşa, xeyli zabıt, 28 min əsgər, bütün topları itirərək məğlub oldular. Mosulda da Nasrullah Mirzə qələbə çaldı. Lakin geri çəkilən Osmanlı qoşununu bu vəziyyətdə təqib edərkən qarşı tərəfi daha çox itkiyə məruz qoymaq əvəzinə Nadir şah qalib tərəfə olsa da, sülh təklif etdi [6, s. 23-24; 8, s. 107-108].

Osmanlı dövləti ilə Nadir şah arasında son sülh müqaviləsinin imzalanması. Nadir şahla Sultan I Mahmud arasında elçilər vasitəsilə danışıqlar aparıldı. 1746-cı ilin fevralında sultanla görüşən Fətəli xan şahın iki məktubunu ona təqdim etdi. Şah bu danışıqlarda məzhəb məsələsinin hər iki tərəf üçün daha çox qan tökülməsinə səbəb olduğunu əsas götürərək Cəfəriyyəni qəbulu və şialərə Kəbədə bir rükn ayrılması məsələsindən ol çəkdiyini, ancaq rükn olmadığına görə şialərin dörd məzhəb adamlarından istədiklərinə qoşularaq Həcc ziyarətinin tələblərini yerinə yetirmələrinə icazə verilməsini tələb etdi və sərhədlər məsələsinə isə sultanın öhdəsinə buraxaraq bunu da əvvəlki prinsiplərə söykənərək həll etməsini istədi. Sultan I Mahmud Nadir şahın sülh danışıqlarına hörmətə yanaşaraq 1746-cı ilin martında Osmanlı elçisi Nazif Mustafa əfəndini danışıqlar aparmaq üçün Fətəli xanla birgə Nadir şahın yanına göndərdi. 1746-cı il avqustun sonlarında Qəzvinlə Tehran arasında – Sovucbulağdakı Kürdan (Kerden) adlı yerdə Nadir şah Osmanlı nümayəndə heyətini qəbul etdi [8, s. 108-109]. Osmanlı nümayəndə heyəti ilə şah və onun səlahiyyətli nümayəndələri arasında sülh müqaviləsinin mətni ilə bağlı xeyli müzakirələr aparıldı. Nəhayət, 1746-cı il sentyabrın 4-də Əfşarlar dövləti ilə Osmanlı dövləti arasında sülh müqaviləsi imzalandı.

Sülh müqaviləsi giriş, üç maddə və əlavələrdən ibarət idi. Girişdə göstərilirdi ki, Sultan IV Murad zamanında dövlətlər arasında imzalanmış sülh müqaviləsinin (1639-cu il, Qəsri-Şirin) şərtlərinə riayət olunmalı, onun əsasında müəyyənləşdirilmiş sərhədlər dəyişməz qalmalıdır. Hər iki tərəf fikir ayrılığı doğuran və sülh əldə edilməsinə ziyan vuran məsələlərdən uzaq olmalıdır. Birinci maddəyə əsasən, Bağdad və Şam marşrutu ilə Məkkəyə yollanan Əfşarlar dövlətindən olan zəvvarlar mühafizə olunmalıdır. İkinci maddəyə əsasən, qarşılıqlı hörmət və dostluğun möhkəmləndirilməsi üçün hər üç ildən bir diplomatik nümayəndələrin mübadiləsi olmalıdır. Üçüncü maddəyə görə, hər iki ölkədən olan bütün əsirlər azad edilməli, onların alınmış

satılmasına yol verilməməli idi və onların maneəsiz vətəna dönmələrinə şərait yaradılmalı idi [3, s. 424-425].

Rusiyanın iştirakı olmadan bağlanmış bu sülh müqaviləsi 6 oktyabr 1746-cı ildə Bağdadda vali Əhməd paşanın onu imzalamasından sonra qüvvəyə mündi. Bununla da iki dövlət arasında gedən müharibələrə son qoyuldu. Lakin ölkədə çox gərgin, daxili ziddiyyətlərin baş qaldırdığı bir zamanda bütün daxili və xarici proselərlə Osmanlı dövləti ilə bağlanacaq bu sülh müqaviləsindən sonra son qoyacağıni düşünən Nadir şah bu dəfə Rusiyanın hədəfinə tuş gəlməmiş oldu. Çünki hələ Nadir şah seçilməmişdən əvvəl (1735) Rusiya dövləti ilə razılaşması belə idi ki, Osmanlı dövləti ilə hər hansı danışıqlar prosesinde rus çarının da iştirakı olmalı idi. Digər tərəfdən, 1740-cı illərin əvvəllərində Rusiya ilə münasibətlərin soyuqlaşmasına görə Rusiya hökumətinin Qafqazda ki bütün sonrakı xarici siyasəti Nadir şah Əfşarın təsirinin və hakimiyyətinin zəiflədilməsinə yönəldilmişdi [1]. Osmanlı dövləti ilə sülh müqaviləsi imzalandıqdan sonra çar Rusiyası ilə yaranacaq vəziyyəti Nadir şah həm də qabaqcadan bildirdi. Ona görə də Osmanlı dövlətinə Rusiya ilə mübarizədə məzhəbçilik müharibələrinə son qoymaqla dini birliyə səsləyirdi. Sülh müqaviləsi imzalanmaqla Osmanlı və Əfşarlar dövləti arasında hərbi müdaxilələri dayandırmağa nail olsa da, lakin Nadir şahın bu birlik ideyasını həyata keçirməsinə imkan vermədilər. Öz yaxın ətrafının əli ilə, 1747-ci il iyunun 19-dan 20-ə keçən gecə sülh-qəsd nəticəsində onun hayatına son qoyuldu.

Nəticə. Fikrimizcə, Nadir şahın Osmanlı dövləti ilə razılığa gəlməkə Cəfəriyyəni sünni məzhəbinin beşinci qolu olaraq qəbul etməyə istəyi bir neçə məqsəd üçün nəzərdə tutulmuşdu. Birincisi, hələ XVI əsrin başlanğıcında Qərb dövlətlərinin dəstəyi ilə özlünün ən möhtəşəm çağını yaşayan Osmanlı dövlətinə qarşı məzhəb ayrı-seçkiliyi prinsipi ilə yaradılmış və sonadək bu istiqamətdə müharibələr aparmış Səfəvilər dövlətinin dini siyasətinə son qoymaq olmuşdur. Yəni məqsəd şiz məzhəbina son qoymaqla türk-müsəlman birliyini təmin etmək yox, hər iki məzhəbi İslam dininin təməl prinsiplərinə uyğun olaraq birləşdirmək və xristian dövlətlərinin bu iki türk dövlətinə daxiləndən zəiflətmək istəyinə son qoymaq olmuşdur. İkincisi, regionda yeni torpaqlara sahib olmaq istəyən Rusiya dövləti ilə yaxınlaşmaqdan Osmanlı dövlətinə üstünlük verməmişdir ki, buna da o zaman ən çox mane olan məzhəb ayrı-seçkiliyi idi.

Osmanlı dövlətinin Nadir şahın dini siyasətinə münasibəti məsələsinə gəldikdə isə bütün yuxarıda bəhs etdiklərimiz bizim açıqlamamız üçündür. Deməli, Nadir şahın şah seçildiyi zamanda hakimiyyətinin sonlarına qədər Osmanlı dövlətindən istədiyi Cəfəriyyəni sünni məzhəbinin beşinci qolu kimi qəbul etməmək məsələsinə sultan sarayının əvvəldən sonadək müvəqqi dayışmaz olmuşdur. Bu məsələdə razılığa gəlməyi İslam dininin qanunlarına zidd olduğunu əsas götürən Osmanlı tərəfi əslində bu prinsipi bilərəkdən pozmuşdur. Fikrimizcə, bu sultan sarayının siyasi bir manevidir idi. Yəni Osmanlı dövlətinin yeri gələndə işinə yarayan məzhəb ayrı-seçkiliyini aradan qaldırmağı İslam dininin qanunlarına zidd sayması elə bu dinin qanunları baxımından düzgün deyildi. Bu Osmanlı dövlətinə istənilən vaxt Əfşarlar dövlətinə daxiləndən çalxalamaq üçün orada yaşayan sünni məzhəbi tərəfdarlarından istifadə etmək üçün lazım idi. Necə ki, Nadir şah belə daxili qarşıdurmalarla döfələri üzlaşmış olurdu. Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, Nadir şahın Türk-İslam dünyası üçün həyata keçirmək istədiyi dini siyasətin Osmanlı dövləti dini baxımdan deyil, dövlətçilik maraqları baxımından yanaşmış, bu isə hər iki türk dövlətinin

güclərini parçalamış, tez bir zamanda Əfşarlar dövlətinin süqutuna, Osmanlı dövlətinin isə öz əvvəlki qüdrətini gətirdikcə itirəməsinə gətirib çıxarmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Gözalova N. Nadir şah Əfşarın qonşu dövlətlərə göndərilmiş səfirlikləri haqqında https://bao.az/categories_Medeniyyet/subcategories_azerbaycan-medeniyyet/product_9750193429
2. Quddusi M.H. Nadir-namə / Nadir şah: Nadir şah Əfşarın həyatı. Bakı: Kitab klubu MMC, 2017, 324 s.
3. Lökkart L. Nadir şah (ruscadan tərcümə Nəriman Əbdürrəhmanlı). Bakı: Qanun, 2013, 552 s.
4. Nadir şah Əfşar: diplomatik yazışmalar. Bakı: Şərç-Qərç, 2015, 224 s.
5. Süleymanov M. Nadir şah. Tehran: 2010, 741 s.
6. Tahirzadə Ə. Nadir şah Əfşar (Tərcümeyi-hal öçerki). Bakı: Çıraq, 2005, 40 s. PDF
7. Gültəkin H. Koca Ragib paşa münşeatında Nadir şah və Caferi mezhebi tartışmalarına dair mektublar // Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli araştırma dergisi, 2015, № 76, s. 55-78
8. Halaçoğlu A. Afşarlı Nadir şah və döneminde Osmanlı-İran mücadeleleri. Doktora tezi. İsparta, 2001, 156 s.
9. İ Mahmud və Nadir şah mektublaşmaları. 3 numaralı Nameyi-Humayun defteri. İstanbul: Bion matbaacılık, 2014, 367 s.
10. Şəmanizadə Fındıklı Süleyman Efendi Mürüt-Tevarih I. M. Münir Aktere. İstanbul: Edebiyat matbaası, 1976, 266 s.
11. Локкерт Л. Надир шах. Баку: Элм, 2004, 474 с.
12. https://az.wikipedia.org/wiki/Şiəlikdə_müqəddəs_məkanlar

РЕЗЮМЕ

ИЛЬХАМИ АЛИЕВ

ОТНОШЕНИЕ ОСМАНСКОГО ГОСУДАРСТВА К РЕЛИГИОЗНОЙ ПОЛИТИКЕ НАДИР ШАХА

Церемония коронации, которая была проведена Надир-шахом в Мугане в январе-марте 1736 года, вошла в историю с написанием нескольких нововведений. К ним относятся отмена государства Сефевидов, приход к власти династии Афшаров, желание изменить религиозную политику Надир и так далее, то, что произошло, породило новую политическую сцену.

Последнее, что мы упомянули, произошло одновременно с приходом Надира на престол. Надир-хан, который не хотел формально быть избранным королем в заповеднике, фактически выполнил коронованный ритуал, приняв несколько условий для своего окружения. Было неизбежно, что выполнение двух условий, при которых он примет его суверенитет, недоверие к династии Сефевидов и ликвидация сектанства. То есть правительство наследовало монархию безоговорочно, и никто, принадлежащий к опустошенной династии Сефевидов, не мог превзойти власть Афшаров. Но третьим условием было изменение отношений между суннитскими и шиитскими сектами, что было совершенно новой идеей. Это было также сложное решение. Хотя он был принят внутренне, на первый взгляд, было невозможно урегулировать его с соседней Османской империей.. То есть созданные правительственные

круги высокого уровня вокруг Надира приняла эту проблему секты на конгрессе как два других условия. Только главный Мула Мирза Абулхан-сан возразил против этого и заявил, что требования, которые подозревались в сектантских делах, не могут быть приняты, и они могут столкнуться с проблемой верующих. Однако эти идеи, которые вскоре привели его к смерти, ничего не могли изменить.

Следует отметить, что основной целью Надир-шаха в вопросе ликвидации сектанства было прекращение межрелигиозных войн с Османской империей, одним из ведущих государств турецкого мира, и создание национального и религиозного единства среди турецких народов.

Ключевые слова: Надир-шах, Османское государство, сектантство, религия, политика, национальное единство.

SUMMARY

ILHAMI ALIYEV

THE ATTITUDE OF THE OTTOMAN STATE TO NADIR SHAH'S RELIGIOUS POLICY

The crowning ceremony, which was held by Nadir Shah in Mughan in January-March of 1736 fell into the history with the writing of several innovations. These include the abolition of the Safavids state, bringing the Afshar dynasty to power, the desire to change Nadiri's religious policy, and so on. What happened gave rise to a new political scene.

The last thing we mentioned was simultaneously with Nadir's coming to the throne. Nadir Khan, who did not want to be elected as a king in the reserve formally, actually carried out the crowning ritual after accepting several conditions to his surroundings. It was inevitable that the fulfillment of two of the conditions under which he would adopt his sovereignty, the lack of trust in the Safavid dynasty and the elimination of sectarianism. That is, the government was inheriting in the monarchy unconditionally, and nobody belonging to the devastated Safavid dynasty could have been superior than Afshar's rule. But the third condition, which was the change of relations between the sects of Sunnite and Shiite, was a completely new idea. This was also a difficult problem for solution. Although it was accepted internally, but it was not possible to settle this with the neighboring Ottoman Empire at first sight. That is, the convened high-level government circles around Nadir had accepted this sect problem in the congress as the other two conditions. Only Moolah in-chief Mirza Abulhasan objected to this and stated that claims that were suspected in sectarian matters could not be accepted and they could face the challenge of believers. However, these ideas that led him to death soon could not change anything.

It should be noted that Nadir Shah's main purpose on the issue of elimination of sectarianism was to end the sectarian wars with the Ottoman Empire, one of the leading states of the Turkish world, and to create national and religious unity among Turkish peoples.

Key words: Nadir shah, Ottoman state, sectarianism, religion, politics, national unity

(Akademik Hacı Fəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

